

Overzicht

cultuurhistorische onderzoeken 2014

door Henk van der Werf

- *SRAL Rapportage vooronderzoek wandschilderingen en kleurhistorische afwerking recreatiezaal Van Heutszkazerne (Kampen mei 2014)*

Bij de aanvraag omgevingsvergunning voor het wijzigen van het interieur voor het vestigen van het cultuurcluster in de voormalige Van Heutszkazerne bleek dat het stucwerk van de buitengevels om bouwfysische reden moet worden verwijderd. In de linkervleugel, op de begane grond waren gedeeltelijk achter scanbehang oude muurschilderingen uit de kazerneperiode aanwezig. Deze zijn in opdracht van de gemeente Kampen door het bureau SRAL onderzocht.

Het onderzoek was gericht op het consolideren en vrijleggen van de wandschilderingen en het in kaart brengen van de afwerkingsfasen van het historisch schilderwerk. Eerder had bureau BBA deze al als cultuurhistorisch waardevol bestempeld.

De onderzochte zaal bevindt zich in de vleugel die in 1854 naar het ontwerp van architect P. Bondam werd gebouwd en was omstreeks 1900 in gebruik als recreatiezaal voor de militaire opleiding. Op een zwart-wit foto uit die tijd is de inrichting met biljarttafels, een toog tegen de achterwand, tafels en stoelen bij de vensters en een centraal geplaatste kachel duidelijk zichtbaar. Boven de toog is de schildering van de achterwand te zien. In het midden van de ruimte staan gietijzeren zuilen. Het plafond is van hout.

Op de rechter zijwand, rechts van de huidige deuropening, zijn wel zeven verflagen aanwezig. Twee waren van lambriseringen met een lichtbruine houtimitatie en een donkerbruine paneelindeling. Dit waren niet de oudste lagen, want die waren donkerbruin en zwart. In de bovenste zone van deze wand is een decoratieve afwerking te zien, bestaande uit gestileerde bladornamenten, een daarbij behorend kraalmotief en vierkante vormen. Ter plaatse van de voorgevel is op het bovengedeelte van de wand een rechthoekige vlakvulling met blok- en kraallijsten en aan de binnenzijde bloem-

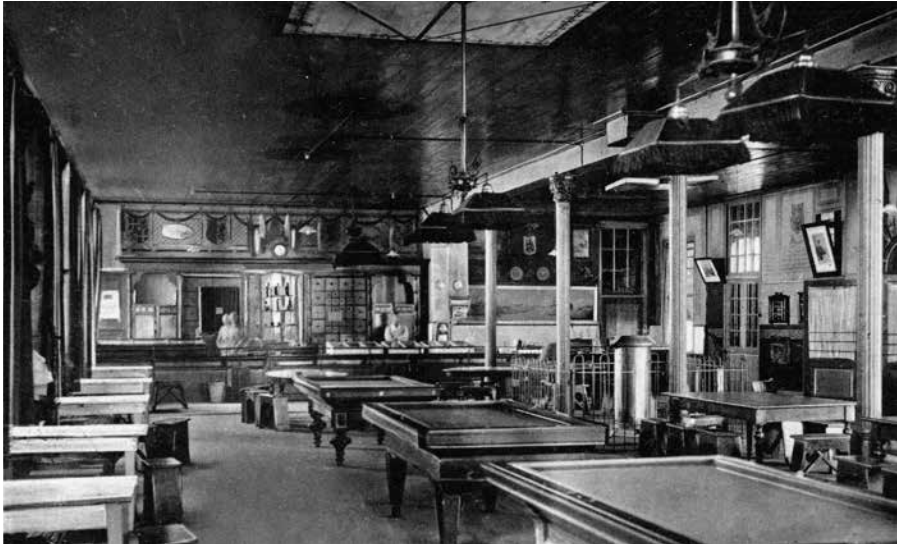

Foto van de recreatiezaal omstreeks 1900. Collectie SNS Historisch Centrum / Frans Walkate Archief.

vormig sjabloonwerk aangebracht. Op dezelfde wand is ook het repeterend sjabloonmotief van een lambrisering aangetroffen.

Aan de binnenkant van de linkerzijgevel is een stuk glasvliesbehang verwijderd. Dit behang was rechtstreeks op de schildering van een draperie geplakt. Deze schildering is waarschijnlijk uitgevoerd in olieverf en gedeeltelijk vrij uit de hand geschilderd en gedeeltelijk met sjablonen uitgevoerd. Onderaan de draperie bevindt zich een zone met een gestileerd motief, dat waarschijnlijk als een lambrisering is bedoeld. Hieronder is een oudere geschilderde lambrisering aanwezig.

Op de achterwand op de plaats van de toog, zijn boven het scan nog resten van de historische schilderingen aanwezig die ook op de foto van omstreeks 1900 zijn te zien. Achter deze schilderingen bevinden zich ook weer oudere schilderingen.

De gietijzeren zuilen zijn met heel veel verflagen beschilderd. Twee zuilen zijn stratigrafisch onderzocht. De kleuren variëren sterk. Vooral de eerste afwerkingen hebben een onderscheid in kleur tussen de schacht en de cannelures, waarbij een houtimitatielaag met lichte tinten aan de buitenkant en donkere in de cannelures het meest in het oog springt.

De dragers van de wandschilderingen, zoals stuc- en pleisterlagen, zijn sterk verzwakt door vochtschade en biologische aantasting. De massieve baksteen-

wanden zijn nog steeds met vocht belast, waardoor waterdamptransport naar de binnenruimte plaatsvindt en bouwzouten worden afgezet achter, tussen en op de verflagen. Dit levert schade op aan de wandschilderingen en hun ondergrond. Dit is duidelijk te zien aan de kwaliteit van het schilderwerk, dat over het algemeen veel beschadigingen en materiaalverlies heeft opgelopen. Een uitzondering hierop zijn de verflagen van de zuilen, die over het algemeen goed behouden zijn gebleven.

Om de schilderingen op de achterwand te conserveren zijn deze geconsolideerd met een 'facing' van Japans papier. Aan de buitengevel heeft de aannemer het loszittende stucwerk en daarmee het zich hierop bevindende schilderwerk helaas moeten verwijderen.

- H. Kamp, *Een 'vergeten' historisch orgel in IJsselmuiden (Kampen 2014)*

Op de hoek van de Burgemeester van Engelenweg en de Oosterlandenweg in IJsselmuiden staat het gemeentelijk monument de Goede Herderkerk. Achter een soort van 'pijpenhek' boven de kansel staat nog een oud pijporgel, dat sinds 1984 buiten gebruik is. Het genoemde pijpenhek maakt daar eveneens deel van uit. Het orgel is in 1940 in de kerk geplaatst. Het is echter beduidend

Het front, zoals Eversdijk het in 1940 in de Goede Herderkerk plaatste, en zoals het er nu nog steeds staat. Foto: Remy Steller.

ouder dan het kerkgebouw en werd oorspronkelijk gebouwd voor de Waalse gemeente in Groningen. In 1875 bouwde de Groninger orgelbouwer Petrus van Oeckelen hier een orgel met één manueel en aangehangen pedaal. Petrus van Oeckelen heeft vooral in de provincies Groningen en Friesland veel orgels gebouwd voor kleinere dorpskerken. Al zijn instrumenten zijn degelijk gebouwde orgels met een mooie warme klank. Momenteel worden ze beschouwd als waardevolle instrumenten, die zowel technisch als artistiek ver boven het gemiddelde van de 19de eeuw uitsteken. Het onderzoek van Herman Kamp, orgeladviseur in opleiding, gaat verder in op de geschiedenis en de technische specificaties van dit orgel.

- *H. van der Werf, De Dompe, onderzoek in verband met plaatsing informatiebord (Kampen 2014)*

Op een met bomen bedekte, verhoogde plaats aan de huidige Leidijk stond ooit een kerkje te midden van de oude nederzetting Kamperveen. Deze nederzetting lag aan de oude Leidijk, die ongeveer 330 meter van de huidige Leidijk richting de Gelderse Gracht was gesitueerd. Van de nederzetting, de oude dijk en de kerk zijn nu alleen nog maar restanten in de bodem aanwezig. Verlaten nederzettingen zijn heel typerend voor een veenontginningslandschap. Oude begraafplaatsen blijven vaak als enig zichtbaar restant achter. Dit komt op veel plaatsen in Nederland voor.

De woeste gronden van Kamperveen werden vanaf de 12de eeuw ontgonnen. Het is bekend dat bisschop Godfried van Rhenen in deze tijd aan 'enige scamele Friezen' toestemming gaf om zich hier te vestigen. Aan de Leidijk, de ontginningsbasis voor het ontwikkelen van dit gebied, werd ook een nederzetting gebouwd, die in de eerste helft van de 14de eeuw een kerkje gewijd aan de heilige Nicolaas kreeg. Het dorp kreeg het daarna zwaar te verduren door de strooptochten van de Geldersen in het begin van de 16de eeuw. Omdat de kerk zwaar beschadigd was en de bevolking de jaarlijkse belasting aan de bisschop niet kon voldoen werd de parochie in de ban gedaan. Door tussenkomst van de stad Kampen werd deze opgeheven en werd het kerkje weer herbouwd. In 1718 sloeg de bliksem in de kerk waarbij alleen de toren gespaard bleef. Ook toen werd het kerkje weer herbouwd. De schade tijdens de decembervloed van 1747 was zo groot dat de kerk werd verplaatst naar de Hogeweg. De begraafplaats en de kerktoren bleven nog bestaan. Vanwege de bodemdaling door ontwatering van het land aan de Leidijk en de overstromingen van 1775 en 1776 was het voor de boeren niet meer mogelijk om

Het veen van Kamperveen is vanaf de Gelderse Gracht ontgonnen. Van links naar rechts, de Gelderse Gracht, de historische Leidijk, de Binnenwetering en de Hogeweg. De nieuwe kerk aan de Hogeweg werd in dezelfde slag als de oude kerk bij de Dompe opgericht (zie gele markering). Topografische kaart van Maximiliaan Jacob de Man, 1812.

hier te werken en te wonen. De nederzetting werd verlaten, maar de begraafplaats werd nog tot 1904 gebruikt.

Kamperveen is een veenontginningslandschap. Dit landschap is te herkennen aan de smalle weidepercelen die door sloten worden begrensd. Deze worden ook wel slagen genoemd. De sloten zorgen voor de afwatering van de grond, zodat die gebruikt kon worden voor landbouw en veeteelt. Al in de 9de eeuw maakten Nederlanders een start met het ontginnen van het veen. Door de ontwatering en onder invloed van zuurstof slinkt het veenpakket, waardoor de grond steeds lager komt te liggen. Hierdoor is het land op den duur niet meer geschikt als landbouwgrond. Bij het verder slinken van het veenpakket is het alleen nog maar geschikt als hooiland.

De begraafplaats is van grote afstand zichtbaar door de hoge bomen die op het terrein staan. Midden op de heuvel herinneren twee hardstenen grafzerken nog aan de oude functie. De grafzerken dateren uit 1892 en 1901. Het terrein is bereikbaar vanaf de Leidijk via een pad tussen Leidijk 6 en 8. Op de begraafplaats staat een informatiebord.

- H. van der Werf, *Bouwhistorische verkenning Spoorkade 25* (Kampen maart 2014)

De Christelijke Lagere Landbouwschool is in 1952 gebouwd in combinatie met een directeurswoning in een sikkelvormig gebied tussen de pas aangelegde Ir. B.P.G. van Diggelenweg en de Spoorkade. De drieklassige school is in 1966 uitgebreid met een groot lokaal op de begane grond en een leraarkamer en een overblijfruimte op de eerste verdieping. Daarna is het pand nauwelijks aangepast. Op dit moment staat het pand leeg. Herbestemming wordt onderzocht.

De voormalig landbouwschool ligt op een stuk grond van Kampen 'aan de andere zijde' van de IJssel tussen de Spoorkade en de Ir. B.P.G. van Diggelenkade. De Spoorkade was een weg over een dijk met de weg die van Kampen naar Grafhorst liep. Aan de ene kant van deze dijk lag het bolwerk voor de brug van Kampen. In de 19de eeuw werd dit bolwerk getransformeerd tot een park in Engelse landschapstijl. Aan het eind van de 19de eeuw bouwden men woonhuizen aan deze kade. Tussen de IJssel en de Spoorkade stond de houtzaagmolen Suzanna. Vermoedelijk is deze rond 1870 afgebroken.

Ten gevolge van de inpoldering van de Noordoostpolder werd de verbinding tussen Kampen en deze polder steeds belangrijker. De Spoorkade vormde een vrij hoekige weg die de verkeersdoorstroming niet bevorderde. Daarom werd na de Tweede Wereldoorlog de meer vloeiende Van Diggelenweg aangelegd. In de jaren vijftig van de vorige eeuw werd het sikkelvormig stuk grond tussen beide wegen bebouwd. Aan de zijde van de Spoorkade werd de landbouwschool gebouwd, in combinatie met een directeurswoning aan de Ir. B.P.G. van Diggelenkade. Naast deze woning werden nog vier vrijstaande woonhuizen gebouwd met het uitzicht op de IJssel.

Vanwege het grote agrarische gebied rond Kampen en IJsselmuiden was de landbouw daar één van de belangrijkste bestaanspijlers tijdens en na de tweede wereldoorlog. De net ingepolderde Noordoostpolder zou de werkgelegenheid in deze sector nog eens versterken. Het was dan ook niet verwonderlijk dat men in 1952-1953 besloot om een nieuwe Christelijke Lagere Landbouwschool met directeurswoning te bouwen.

Het nabijgelegen station en de goede autoverbinding naar het achterland zullen bij het bepalen van de locatie een belangrijke rol hebben gespeeld. De school en het woonhuis van de directeur werden ontworpen door Hein Boer, een plaatselijk bekende Kamper architect die verantwoordelijk is voor een groot deel van de ontwerpen van nieuwbouwwoningen en andere ge-

De Christelijke Lagere Landbouwschool aan de Spoorakade. Foto Gemeentearchief Kampen, jaren vijftig.

bouwen tijdens de wederopbouwperiode. In aanvng bestond de in de ronding van de Spoorakade gebouwde school uit een hal waaraan een kamer voor het schoolhoofd grensde, een laboratorium, een leslokaal, een mensa en een melklokaal. Een gebogen gang met garderobes en toiletten verbond deze ruimtes. Uit een bouwaanvraag uit 1960 blijkt het gebouw dan al te klein. Als gevolg krijgt het een nieuwe hoofdingang aan de oostzijde met een trappenhuis, een berging, een waslokaal en een praktijklokaal. Op de eerste verdieping, boven deze nieuwe vleugel, wordt een lerarenkamer en een overblijflokaal gerealiseerd.

In de jaren zeventig veranderde niet alleen de naam in Agrarische School, het onderwijsaanbod werd ook verbreed. Mogelijk is toen het praktijklokaal in de linkervleugel opnieuw ingedeeld. In 1991 fuseerde de school met een aantal andere scholen tot Oranje College, dat in 1995 deel ging uitmaken van het Ichthus College. Per 19 mei 2008 nam de school afscheid van deze locatie. Het onderwijs werd voortgezet in een modern gebouw aan de Flevo-weg. Op 1 september 2013 is het pand overgedragen aan de gemeente.

Het complex van school en directeurswoning is van cultuurhistorisch belang als uitdrukking van de behoefte aan scholing van agrariërs in een tijd dat de omgeving van Kampen er als gevolg van de inpoldering een enorm landbouwpotentieel bij kreeg.

De school is van stedenbouwkundig belang vanwege de wijze waarop de sikkelvormige gevel de weg begeleid. Het complex van school en directeurswoning heeft een ensemblewaarde, zeker in combinatie met de andere wederopbouwvilla's aan de Ir. B.P.G. van Diggelenkade.

Het complex is van architectuurhistorisch belang als een ontwerp van Hein Boer, een belangrijke architect in Kampen ten tijde van de wederopbouwperiode.

De school is een gaaf voorbeeld van een onderwijsinstelling uit de wederopbouwperiode. De opzet is zodanig dat de lokalen optimale daglichttoetreding hebben vanuit het noord-noordwesten, geheel passend bij het adagium van die periode, 'licht, lucht en ruimte'.

- *H. van der Werf, Gemeente Kampen, Oudestraat 17, Bouwhistorische opname (Kampen, juli 2014)*

In maart 2006 heeft bouwhistorisch bureau Battjes & Ladrak een bouwhistorische verkenning van het pand Oudestraat 17 gemaakt. Tijdens de verbouwing in 2007 en 2008 heeft H. van der Werf de bouwhistorische begeleiding gedaan. In die tijd is veel informatie over het pand verzameld. Deze informatie is nu in een officieel rapport ondergebracht. Deze bouwhistorische opname geeft een beschrijving van het in- en exterieur van dit gebouw tijdens de verbouwing en een overzicht van de bouw- en gebruiksgeschiedenis. In de *Kamper Almanak 2009* is al een artikel over dit pand opgenomen.

- *G. Westerink, Ambitie en optimisme. Stedenbouw en architectuur in Kampen 1940-1970 (Kampen 2014)*

Het is al enige tijd geleden dat de gemeente Kampen een inventarisatie heeft laten verrichten met bijbehorend waarderingsonderzoek voor gebouwen uit de periode 1940-1970. Dit met het doel om enkele panden aan te wijzen als gemeentelijk monument. Nu hebben de gebouwen uit deze periode niet de meest knuffelbare architectuur. Ze zien er vaak vrij zakelijk uit en zijn in grote aantallen gebouwd. Ook de kwaliteit liet nogal eens te wensen over. De eerste flats in de Hanzewijk bijvoorbeeld werden al in de jaren tachtig gesloopt. Toch vertegenwoordigen zij een interessante architectuurstroming.

Deze periode is voor Kampen heel bijzonder geweest vanwege de relatie met de nieuwe polders in het IJsselmeer. De gemeente Kampen heeft Geraart

Westerink gevraagd om de bouw in deze periode te beschrijven in zijn historische context. Verrassende vondsten en tot dusverre onbekende feiten kwamen aan het licht. Ook onuitgevoerde projecten passeren de revue. *Ambitie en optimisme* beschrijft de geschiedenis van kenmerkende bedrijven als Schokbeton en ontrafelt smeuiġe maar treurige schandalen. Het gaat in op de vaak grillige besluitvorming van de gemeentelijke en landelijke overheid en de verstreckende gevolgen daarvan. Het verhaalt van loze beloften, van koene daden, van grote talenten en gestrande carrières. En het staat

stil bij de moeizame relatie tussen Kampen en IJsselmuiden, die uiteindelijk toch nog in een huwelijk eindigde.

De belangrijkste doelstelling van de publicatie is het vergroten van de kennis van en waardering voor het historische erfgoed uit de periode 1940-1970, waardoor een eventuele toekenning van een beschermde status voor geselecteerde objecten in de nabije toekomst beter kan worden gemotiveerd en onderbouwd.